

S E P S I L A C Z K Ó M Á T É

KRÓNIKÁJÁBÓL

A magyar keresztyénség a törököt sziből gyűlölte, vele szive szerint harczolt és semmi szövetsége vele nem volt, mig Rudolphus császár ő felsége meg nem háborította.

1604. 11 januarii [Belgiojoso] Jakab János az olasz uj generalis Kassán, a magyarországi német és olasz praesidiariusokat béhiván fegyveres készüllettel Kassára, a templomot elveszi erővel a keresztyénektől, és mindjárast misét mondat benne Dominica 1. post Epiphantias. A városbelieknek meg nem engedi, hogy predikáltathassanak. A keresztelést is megtiltja és a megholtaknak keresztyéni ceremoniával való eltemetésöket. Szabó György házánál egy vasárnap predikállani kezdöttek volt az oda gyülekezett keresztyénségnek; de a király képe Jakab János de Belgiojosa ágyukkal akará reájok rontatni a házat. Szabó Györgyöt megfогván, minden marháját elfoglalá és elpecsétlé: vött rajta 25 hordó bort és háromezer forintot.

1604. 6 augusti hallatik, hogy Jakab János a kassai generalis Magyarországbán közönséges persecutiot akarna az imperator akaratjából indítani.

1604. Rudolphus császár országgyűlésre hívja a magyarokat. Báthori István [az országbiró] után sokat praktikálnak hogy Ecsed várából kihitegethetnék, mivel ő tőle igen tartanak vala, és ő igen eszén jár s azt mondja vala: Elmennék a gyűlésbe, ha Ecsed vára eljöne velem. Az ország a gyűlésre felmenvén, articulusokat ira. Az országnak hazajövele után pedig ilyen articulust íranak ország hire és akaratja nélkül:

«Végezetül: habár Ő császári és királyi felsége, mind a hitelt érdemlő jelentésből, mind pedig abból a két rendbeli kérésből, amelyeket azok, a kik magukat Magyarország karai és rendei többségének nevezik, a fennebb említett fenséges fejedelem Mátyás, ausztriai főherczeg, sat., az ő igen kedvelt testvére utján terjesztettek föl, mint eddigelő még szokatlan és épen uj dolgot csodálkozással és kedvetlenül értette meg:

1. §. Azt, a mit azok az ő vallásuk megháborításáról, templomaik és jövedelmeik elvételéről, papjaik vagy prédikátoraik

elmozdításáról ő fenségének úgy írásban, mint szóval előterjesztettek és fölfejtettek:

2. §. És ezenfölül ő fenségének a szentséges császári felség előtt való közbenjárását alázattal a végett sürgették, hogy Ő felsége mindazokat nekik visszaadja, hogy vallásuknak szabad gyakorlatában maradhassanak, avval élhessenek s annak örvendhessenek :

3. §. De ő fenségének a megkeresésére és figyelmeztetésére, sem kérvényükre azok, a kik annak részesei lenni szándékoztak, saját nevüket aláírni nem akarták, sem azt, hogy melyik valláshoz tartoznak, be nem vallották, sem azt, hogy a miért panaszkodtak, hogy mely templomokat és jövedelmeket vettek el tőlük, előadni nem akarták:

4. §. Hanem csak általánosságban maradvá, a föltett szándékuktól magukat egykönnyen eltántorítottani nem engedték, és ez által ezen országgyűlés közönséges tárgyalásait nem kevésbé hátráltatták, és az ország többi hű rendei is botrányt okoztak és rossz példát szolgáltattak.

5. §. A mi ugyanis, a miképpen Ő császári és királyi felségének kedvére nem lehet, éppen úgy Ő felsége sem emlékezhetik arra, hogy ő felsége nekik a felhozott vallásukra nézve valami méltatlanságot okozott volna, vagy valamely templomot, avagy ennek jövedelmét (főképpen a saját ősi fekvőjóságukból) elvette volna.

6. §. Ő császári felsége ezeknek a homályos követelésére nézve semmiképpen magát el nem határozhatja, főképpen azért, mivel úgy hiszi, hogy azok az új vallás gyakorlatának az előtérbe tolásában, az ország szabad városaival (a melyek a szent koronának és Ő császári fenségének, mint nemes Magyarország királyának a tulajdonai) némileg összejátszanak.

7. §. Minthogy pedig a császári és királyi szent felség, a boldog emlékű néhai felséges őseinek és elődeinek úgy a római császároknak, mint a magyar királyoknak a példájára, a szentséges római katolikus hitet és vallást őszintén vallja és azt országaiban és tartományaiban is, főképpen e Magyarországon az annyi tévtanoktól és felekezetektől megtisztítva, a mindenható Isten dicséretére és dicsőségére mindenütt felvirágoztatni és terjeszteni óhajtja és uralkodói köteles tiszténél fogva azt tehetségéhez képest megoltalmazni és megvédelmezni törekszik.

8. §. Ezért Ő szent felsége önkéntes elhatározásából és királyi teljes hatalmánál fogva, úgy Szent István királynak, a magyar

nemzet apostolának, valamint a többi Összes néhai felséges magyar királyoknak, az Ő felsége elődeinek az említett szent római katolikus hitre és vallásra vonatkozólag, bármely időben dicsőségesen és kegyesen kiadott és kihirdetett decretumait, végzéseit és cikkelyeit, éppen úgy, mintha azok a jelen levelébe szóról-szóra beiktatva és beírva volnának, eme különös cikkelyével kegyelmesen helybenhagyja és megerősíti:

9. §. És hogy ezutánra, főképpen az ország közönséges gyűlésein és ennek fontos tárgyalásain, senki a vallásügyet a közös tárgyalások késleltetésére és félbeszakítására, bármely szín és ürügy alatt büntetlenül napirendre ne hozhassa, kegyelmesen megállapította és komolyan elhatározta, hogy az ilyen nyugtalankodók és új dolgok után kapkodók ellenében, a felséges néhai magyar királyoknak decretumaiban és cikkelyeiben megszabott büntetés szerint azonnal eljárjanak és azokat másoknak való példaadás végett multhatatlanul megbüntessék.»

Szörnyű nagy háborságot és romlást hoz ez az articulus az országoknak és sok tanácskozást szerze. Az ország protestál, hogy az articulust nem acceptálja, sőt a státusok a császárnak a pecsétes articulusokat vissza küldék; mivel a Diaeta eloszlása után irattatott volt ország hire nélkül ez 22-ik articulus.

1604. Juliusban Básta Erdélyből kijöve; Jakab Jánossal Kassán elvégezé, hogy ő indítsa el az persecutiót, ő pedig fölmegyen hadat gyűjteni, hogy alá jöjjön melléje segítségre. Azután Kassáról fölmene Pozsony felé hadat készíteni és gyűjteni, hogy a megírott articulust az ország protestatioja ellen, fegyverrel exequálják.

1604. 10. augusti a magyar hadak gyűlnek a zsold kiáltásra Jakab János mellé császár számára. A hajduság is igen megyen reája. A hajduság felől pedig ily vélekedésben valának: de csak a hajduknak adjunk zsoldot, mind atyjokat anyjokat levághatjuk velök, ha a zsold mellett szabad nyereséget is adunk nekik. De megcsalá őket ez velekedés.

1604. 15. augusti. Rakamazra gyűlnek táborra szállani a hadak mindenfelől.

A had gyűjtésében és indulásában Jakab János mind azt tettei vala, hogy az ország javára igyekeznek, Gyulát akarná a török kézből megszabadítani. Ezért jó szívvvel mennek vala a táborba fizetésre. De mérög vala alatta.

1604. 18. augusti Jakab János de Belgiojosa a kassai generális kiszállván Kassáról Tokajba ére, hogy Rakamazhoz menne a táborba; de egy néhány nap mulva Kassára vissza tére.

Ez Jakab János indulásában ilyen omen esék. Mikoron ki akar indulni a kassai házból, a lovasok oda gyűlenek. A korona-zászlóval a zászlótartó a házból kijöve és a kassai piaczon a ház előtt megáll. Azonban a ló tapodni kezd és tekergeni alatta, és nagy busulva bészágulda vissza a generális házába; és mikoron ott is szöknék a zászlótartóval a ló, a korona-zászlónak a nyele vagy fája megakada a bóthajtásban, ketté törék és a zászló a földre leesék. Ebből eszébe vehette volna, mint jár, ha akarta volna.

21. aug. két zászlóalja katona szálla Lyszkára, vissza jöven Rakamaztól, hogy nem mustrálta meg a király képe. Ez idő alatt Pethe Márton is a magyarországi Locumtenens a Rudolphus császár Patens Mandatumával alá jó Pozsonyból, hogy a több szabad királyi városokban is a templomokat elvegye. Maga is a Locumtenens Patens Mandatumot készítött vala, hogy a maga autoritásával is ugyanazon dolgot véghez vinné az országban, mely két mandatumok Lyszkán akadának kézbe, mint ide alább megláthatod.

9. septembr. ismét másodsor Jakab János Kassáról alá jöve Tokajba 2 óra tájban déljest; igen erőlködik a templomot Tokajban elfoglalni és elvenni a város népétől; de Ruber György tanácsából nem engedének neki, noha a tanácsbeli embereket a bíróval együtt igen fenyegeti vala. Állhatatosok és erősek levének a tokajiak. Látván a regale brachiumot a keresztyén magyar urak, mint a tekintetes és nagyságos Báthori István, Bocskai István és a többi, látván a feljövő vezér basa is ezt az alkalmatosságot: levele által a magyar nemzettel való frigyöt igen kezdé jártatni; csak azért a nagy szükségtől és veszedelemtől kényszerinttetvén, hogy mind a két császár ellenségök ne lenne, a törökkel frigyöt köténék.

11. septembris Rakamazhoz szálla táborba Jakab János. A magyar hadakat megmustrálván a király képe, arra erőltette, hogy a zsoldot fölvevén, ugy esküdjenek meg neki, hogy valaki ő neki ellensége és valakikre viszi, azok lesznek ő nekiek is ellenségi. A magyar hadak eszökben vészik, hogy: «Latet angvis in herba» [kigyó buvik a fűben], megjelentik az uraknak (Báthori István vala a főtanács) Jakab János kívánságát, kiknek iniqua conditionak tetszék. Azért meg nem esküvék a hajduság az ő kívánsága szerént, hanem ugy : hogy hivek lesznek, ha törökre viszi őket. Mert a király képe praetextusa a vala, hogy törökre viszi őket és Gyula várát akarja megszállani.

1604. 12. septembr. Pestből a magyarok a vezér basa előtt

kijőnek, porral elvettetik és pusztán hagyják. A török Esztergom segítségére jó vala, melyet Básta György megszállott vala, hogy a magyarok az ő tanácsát eszökbe ne vennék.

Hatvanból is kijőnek és török száll belé. Veszik vala eszökbe, hogy Jakab János nem jó dologban törekedik.

19. 7-bris szörnyü vörös rettenetes nagy égbeli jegy mint egy hadi kerek sátor mind az egész föld fölött látszik éjjel, és hajnalig tart szinte. E chasmának csudálatos voltán a világ álmélkodék és szívében rettege.

26. 7-bris Lyszkán Pethe Márton akaratójából, Pethe László a templomot és parochiát elfoglalván, a predikátornak (R. et Clar. Paulus Szántai) bucsut adnak, és jesuiták vitetnek ketten a parochiába. Pater Gregorius Vásárhelyi és Paulus Bezerédi, kik angyali jámborsággal és szelidséggel képlak ámitják vala elsőben a községet; de azért az ő uraságokat nem hagyják vala porba esni: legkisebb kívánságok is igen nagy parancsolat vala és el nem mulik vala.

Pethe László midőn e dologban munkálkodnék Lyszkán, hogy hamarabb elhajlana a község, mivel ugyan consiliarius is vala az imperatornak és a magyar hadnak campestris generalisa, ezt jövendőlé Lyszkán, kifakasztván a mérgét: «Hat esztendőt vetek — ugymond — neki határu, és ennek a ti hitőtöknek e világon még csak a hire sem marad meg.» Ezt is mondja vala a persvasiora: «Jobb, ti csudálatok másokon, hogy nem mint mások csudáljanak ti rajtatok.»

1604. Pethe Marton de Hetes, a Locumtenens Lőcsére mene a császár Mandatumával, kéré a várostól a templomot, de meg nem adák neki. Mikor pedig urgeálná a dolgot, fenyegetné őket, és tanácsot megrekesztötte volna egy házban, kényszerítve, hogy engedelmesek legyenek a templom megadásában: megharaguvék rajta a község, házára mene, kövel béveré a szállása ablakait, és rútszégyenvallással kiszalada Lőcséről.

Jakab János Ecsedbe készül kémleni: micsoda állapotban legyen Báthori István? kelljen-e tőle félni vagy ne? Mert ott feküszik vala a pásztor a bokorban, a kitől a vadak rettegenek vala. Az ur eszébe vévén a dolgot, fő ember szolgálait (kik sokan valának) mindenfelől béhivatá Ecsedbe, drabantit megszaporitá, és Jakab Jánosnak izené, hogy örömet elvárja, ha oda akar menni hozzája. Elmene Ecsedbe, és elálmélkodék a számtalan udvar-népen és fő-fő népeken. A fő nemes népek székekben ülven, néhol a gyalogok között kezeket fogja vala és kérdezi vala: ha ez e az ur? Végre bémenvén a várba az urhoz, köszönté; az úr

nem kele fel előtte, veszteg üle. Ebédre meg marasztá és megvendéglé. Az ebéd után pedig kér vala az urtól kölcsön császár számára (a nervust akarván kicsalni); de eludalá [kijátszá] az ur a praktikát, mondván: Látja kegyelmed, énnékem sok udvar-népem vagyon, ezeknek minden hóra meg kell fizetnem. Jakab János kijövéen Ecsedből, azt mondá: «Nem nagyságos ur ez ember, hanem nagy herczeg!»

1604. Jakab János a váradi német haddal Szent-Jóbot elfoglalja Bocskai Istvántól. Itt mutatá ki Jakab János kicsoda az ő töröke, aki ellen táborba szállott, t. i. a nagyságos Bocskai István. Ezen megörüle Jakab János, hogy Szent-Jóbot elfogalhatá, és Kereki alá bocsáta nyargalókat, hogy kérjék a császárnak, és ha nem adnák, tehát meg szállják, ágyuval lőjék és ostrommal is meg vegyék.

Ezt a táborban való hajduság meghallá, hogy Konczin, a váradi kapitán Szent-Jóbot elfoglalta és megvötte, immár pedig Kerekit is megnyargalták és megszállották; megtudák ezért, hol halász Jakab János és mit akar, ezt mondván egymásnak: «Nem török vár Szent-Jób, sem Kereki, hogy azokat vérszi meg és azokat szállja meg. Más a dolog, nem tréfa ez, módot kell ebben találni, ideje már a tromfot megütni.» Ilyen tanácsot tartottak vala pedig a persecutionak módja felől. A török birodalomnak szomszédságában legszélén kezdjük el — ugymond — a persecutiót, hogy valamiképpen megbusulván a magyarság, a török közibe ne szaladjon és valamit ne indithasson; hanem a generalis Jakab János onnan alól indítsa fel őket, innen felül pedig Básta György legyen rajtok, hogy se egyfelé, se másfelé ne szaladhassanak. Ez veszedelmes hálót veték utána Magyarországnak, ki nagy sok esztendőktől fogván a maga nyakán viselé a török és tatár fegyvert, hogy egyéb országok békességben nyughatnának. A praktikában pedig mind az olaszok valának fők. Az Isten ez álnok tanácsot nézi vala és elő bocsátja vala, hogy jót hozna ki belőle — megsza-
badulást.

Ez időben a magyar keresztyénség minden külső emberi segítségtől megfosztatott vala. Nem vala kire szemeit oltalomnak okáért függeszteni; csak sohajtunk, bánkodunk és az Istenhez ő Felségéhez fohászkodunk vala. Sem várainkban nem bizhatunk vala; mert az ország házaiban mind idegen praesidiariusok voltak, gyalogok és lovasok; sem hadainkban nem, mert az ország és nemzetség oltalmára sehol csöp had sem vala.

Isteni segítség kezdetik

Azért a hajdukat fölébreszté és felkölté az Isten, kik köve-
teket bocsátának Bocskai Istvánhoz, hogy tractálnának véle.
Egy köz helyre menének a mezőn a kapitányok Bocskai urunk-
hoz: Német Balázs, Lippai Balázs s.a.t. megesküvének Bocskai
Istvánnak a hivségre, hogy mellette lesznek mind halálig in
vindicanda libertate patriae et religionis — a nagy keresztyén
uraknak tanácsokból. Bocskai István urunk is a hitnek és a
megromlott Magyarországnak hajnal csillaga föltámadá és meg-
esküvék nékiek, hogy gondviselő leszen. És itt végeznek el, mint
bánjanak a Jakab János hadával.

13 és 14. octobris hó-pénzt ad Jakab János a hajdúknak —
estve későn gyertyánál is olvassák a hó-pénzt. Éjszakára kelvén,
az egész magyar hajduság éjfélkor felüle a mezőben; a kapitá-
nyok megmondák a hadnak, Jakab János miben praktikál, és
kérék a hajduságot, hogy pro patria et fide vonjanak fegyvert
ellene, és az egész had reá hajla.

1605. 15. octobris a hajduság éjfél után, midőn Kereki alá
menne a Jakab János és Pecz János hada, a tanácskozás után
mellesleg eredvén vélők, midőn szinte olyan hosszan nyulának
el mint a németek, egyszersmind oldalról egész végig nekik
sivalkodának a németeknek, erősen harczolának és levágák a
némötöket Diószegnél. Pecz Jánost megfogák és Kerekibe
fogva vivék, melyet meg akarnak vala venni. 2600 lovas slésiai
fegyveresek és lánczok veszték.

Jakab János Pethe Lászlóval futva szalad vissza Várad-
ról: a hajduság utána vagyon űzőben, szörnyen űzi de nem
érheti. Debreczen felé várják vala, de a kalauzok Szolnok felől
hozák el: így menekedének meg. A magyarországi praesidi-
arius fegyveresek: sárgák, vörösek, zöldek s. a. t. valának
velek.

24. octobr. Tokajhoz érkezik a futó Jakab János estve
későn, és hadaival általjő a kompos hidon, Pethe László is vele,
és a deszkát utánok felszedeti mindjárt, mert igen fél. A rácok
oda által sötétülének és maradának.

25. octobr. jó hajnalban Tokajhoz érkezék a hajduság, és a
rácokban számtalan sokat levágának a Tiszán tul. Tokajból
ágyukkal igen lövének a hajdukhöz a németek, de mivel nagy
köd vala, semmi kárt bennök nem tehettek. A rácokban a
Tiszába is sokat üzének és sokan veszének.

26. octobr. Paulus Bezerédi a jesuita elszalad: kanavác

köntösét és kalapos süvegét levetvén, szürbe öltözik, estranggal hozzája övedzi kocsis módjára, köz süvegöt nyom a fejébe, és Bényére által az oldal utra és Szepes felé tartja a ló száját Lyszkáról. Pater Gregorius Vásárhelyi egy néhány nappal megint az előtt Leleszre illanta. Lókhöz száll Bocskai István táborba.

27. octobris. Lyszkára érkezik Ladányi Gergely egy néhány hajduval; Hegedüs Máthé a Locumtenens ispánja házat el prédálják: a ládákat fölvagdalván, mindeneket kiforgatnak és a ruhákat, pénzt, ezüst marhát elviszik. E házban a széljelhányt levelek és papirosok között megtaláltatik a Rudolphus császár pecsés Mandatuma cum subscriptione et sigillo autentico; melyekben serio parancsolták mindketten: hogy a templomok mindenütt a pápistáknak megadattassanak; akarták elboronálni, hogy nem volt a császárnak hírével. Kecskeméti Tiburtius János hozta volt alá ez Mandatumokat, de mi végre ő maga tudja csak.

Jakab János Kassáról Szepes várába szalad: Tarjáni Demeter reá szállja a várat, szörnyen lőteti, de meg nem veheti.

29. octobr. Kállót megadják Bocskai Istvánnak.

Jakab János feleségét a hajduk utában elérik, megfosztják.

31. octobris Kassát megadják Bocskai Istvánnak Lippai Balázs és Német Balázs által; a némötöket kiküldvén belőle.

Szádvárából is ugyan akkor kimennek a németek és pusztán hagyják féltőkben a várat.

7. novembris Tokajt megszállják a magyarok és sánczot vetnek alatta.

14. novembr. alá jő Básta György a magyarokra a Duna mellől tizennégyezer magával. Losonczhoz szálla táborba, és vakmerőül Német Balázs kevesed magával lévén Ozsgyánnál megharczola bolondul velök, megvereték és maga is foglylyá esék — nagy kinnal ölték meg. Lippai Balázs eléggé kéré és tartóztatá Német Balázst, hogy kevesed magával az ellenségnek ne menjen, és ne tegyen kárt sem fejedelemnek, sem az országnak, sem a hadnak, sem magának, de temere ugyan neki [mene]. No, itt mondhatták: neki Balázs.

28. novembris Básta megütközik Edelénnél a Bocskai hadával, és megfordula a had Básta György hada előtt, mert stratagemával csalá meg.

30. nov. Bocskai Gönczre szálla táborba, a hajduság melléje gyülekezek, Básta pedig Szendrő felé tére fel a német táborral és Szendrőt vissza veszi.

Jászó várát a bolonok [vallonok] és ráczok, hitre bocsátatván, földulják.

2. decembr. Nagy-Idához szálla Básta táborba, egy éjjel ott hála és a falut — elmenvén — megégeték.

3. decembr. Kassát Básta György megszállja, lőteti, nagy kárával.

7. decembris elszáll alóla és minden hadával Eperjesbe szalada, mert a fejedelem hadától megijede.

9. decembris a fejedelem Bocskai István magyar hadaival, törökkel, tatárral Gönczről elmegyén Kassára, és hadai a némötökkel igen csatáznak Sebösön; egy éjjel egy néhány százat megégetének — fegyvereseket — reájok gyujtván a falut, erősen vágák, ölék őket nyargalván az égés alatt.

10. dec. Tokajból kiütének a némötök a sánczra, igen megcsatáznak a magyarokkal. A némötöknek a szine itt künn vesze: Elias a strázsamester és a profotz; a többi bészalada a várba.

1605. 6. januar. Lippai Balázs Kassán megöletik a Kátai Mihály szállásán: Senyei Miklós, Nagy Albert ölek meg, és a harangláb mellett eltemettetik.

10. január, ágyuval kezdik a magyarok Tokajt löni.

24. januar. hallók, hogy a németek Szakmárt megadák és kimentek belőle; laktak benne negyven két esztendeig — az utban levágattanak a fejedelem hire és akarátja nélkül.

E napokban Bocskai István a hajduságot az országban széljel elbocsátá telelni, és mikoron egész Filekig és Nagy-Bányáig eloszlottak volna: innen alkalmatosságot vón Básta György arra, hogy Tokaj várában Ruber Györgyöt megsegitené és Tokajt éléssel megtakaritaná.

Azért 12. februarii 1605. Eperjesből kiindulván, alá megyén Tokaj segítségére, mihelyen a fejedelem ugyan azon napon Kassáról Sáros-Patakra jött volna. A német had Gönczre érvén, a várost feldulák, sok embert ölének meg; ezenképpen Hejczen, Szántón, Szerencsen, Mádon szörnyű dulást, éktelen fertelmeséget cselekedének, és minden éléssel megrakodván Tokajba ménének. A Tokaj alatt levő őriző vármegye hada a német tábor előtt elszalada. Tokajból a németek zsákmányra jövének Tolcsvára, és a hajduktól megveretének — a Básta hada féle. Tolcsván alól megindították, Lyszkánál alól is mind üzték és hullatták őket.

Patakról mintegy ezer lóval eleibe menének csatára a német tábornak; éjszaka Mádon alól a német strázsára ütének, de sokan levén a németek, nem bírának velök.

Tokajban Básta György egy néhány nap mulata, és az egész környékből; Tarczalról, Kereszturból, Mádról, Zomborról számtalan buzát, bort, barmot takarita a várba. Azután Lyszkára szálla minden hadával táborba, és harmad napig tanácskozik ott, ha megszállja-e Patakot vagy ne? A tanácskozásban Horvát Györgyöt hivatja, Patak állapotját megkérdezni. Nem lön módja a megszállásban: egy az, hogy lövő szerszámokat hagyott vala a fejedelem benne; más az, hogy téli idő vala, és a hostátot megégették előtte; harmadszor, mert a fejedelem hada minden felől gyülekezik vala, és igen fél, hogy megütik Patak alatt. Azért Patak mellől elmene, hogy a fejedelem után menne. A fejedelem Vásárhelynél általkele a Bodrogon, és Homonnai Bálint tanácsából a Bodrogrközről Patakba vissza jöve; kinn Básta György igen megháborodék elméjében, és igen kezde tartani a cunctator fejedelemtől, mint Hannibal Fabiustól; mert nem tud vala ellene mit cselekedni, és rókának mondja vala.

Homonnai Bálint Vásárhelynél eleibe szálla Básta hadának, ki Huszt felé igyekezik vala, és Erdélyben a fejedelem háta megé kerülni; de féle mind a hadaktól, mind a vizek megáradásától, és Eperjesbe vissza mene nagy égetéssel. Oka vissza menetelének ez lön. A bolonok egy praedikátor foglyot vének Bástának, kit csak akkor fogtak vala, kitől azt kérdé Básta: miért lőnek ily igen a várakban? Felelé amaz: «Egyért lőnek, hogy ez jegyre minden felől a fejedelem hadai induljanak a nagyságod hadával való harczolásra.» Ezen megijede Básta, és ugy inditá hadát Eperjes felé.

Básta György Eperjesben nem mere maradni, hanem minden hadával Pozsony felé eredé, hogy kimenjen Magyarországból. A hajduság mind utána lévén, a Liptóságon igen üzék, kapdosák őket; Pozsonynál pedig igen levágák hadának egy darabját, és így ki pironkodék Magyarországból a korbácsos hajduk elől. Jakab János még az előtt elszökék, mikor Tarjáni elmene Szepes vára alól. Semmi mezei praesidiariusi nem maradának Magyarországbán Rudolphus császárnak.

1605. 1. martii Rhédei Ferencnek megadja Honorius Tanhauser János Filek várát, maga is Bocskaihoz hajla.

1605. Nagy-pénteken déljest három órakor tiszta levén az ég, nagy csudálatos menydörgés lön, mintha sok ágyuval lőttenek volna Kassa táján, és a zendülés minden felé meghallott Szendrő felé, Tokaj felé, Lyszkára: Szepsiben szép verőfény volt, semmi felhő nem volt.

Bocskai István magyarországi fejedelemmé tétetik a országtól, Szerencsen való gyűlés 17 die aprilis.

1605. májusnak tizenhetedik napja tájában ilyen csuda dolog esik. Apádfalvánál az égből mint egy nagy hordó füst szállott alá, és a apádfalusi erdő meggyulott, a nagy nyers fák és a föld is füstölögve égett közel két hétig; ugyan ekkor az égben ágyulóvések és trombita szók hallattanak, nagy seregek láttattanak. A nagyságos Báthori István Kis Farkas nevű fő szolgáját elbocsátá látni az apádfalusi erdőre, és égve találta és nagy csuda dolgokat látott és hallott. Egy ősz emberrel is beszélett, ki azt mondá Kis Farkasnak: a te uradnak alamisnálkodási kedvesek az Isten előtt, de menj el haza, és mond meg uradnak, hogy a mely titkos bűnben él, térjen meg, mert hamar időn meghal. Közvélekedés, hogy angyal volt.

A reliquiákat testamentumában átok alatt az ecclésiának hagyá, hogy deákokat promoveáljanak, rabokat szabadítsanak és szegényeket tápláljanak; de Forgács Zsigmond és Dóczi András violálák a testamentomot.

1605. 25. julii kilencz és tíz óra között estve a tekintetes és nemzetes Nyir-Báthori István Ecsedben meghala. Ötszáz esztendőnél több ideig durált ez familia. Az ősz embernek izeneti így bételjesedék. Ez Báthori Istvánt az Isten sokféle ajándékival látogatta volt. Az igaz religionak articulusit fundamentum szerént jól tudta, bibliothecában igen gyönyörködött, költségével esztendőnként a religio propagálására és oltalmazására sokakat promoveált. Hatalmat, becsületet és nervust is a mellé Isten neki elegendőt adott. Országot, nemzetséget, mindenek fölött pedig az ecclesiát és igaz keresztyénséget igen szerette, és egy szóval: fuit acerrimus fidei et libertatis patriae defensor. Kiért sokan hazánknak gonosz akarói, noha csak veszteg ült a keresztesi harc után várában, igen tartottanak tőle, és sem hazánk ellen, sem az ecclesia ellen sokáig derekason az ő virusokat nem merték nyilván kifakasztani; amikor pedig Jakab János által kiönték is, az ő hasznos tanácsából orvosolták meg a felséges Bocskai István fejedelmünk által.

1605. A felséges Bocskai István Erdélybe megyen, és Medgyesen ország fejedelmévé választaték.

1605. 9 octobris Báthori István eltemettetik a Báthori-templomban. Báthori Gáborra száll Ecsed vára. A fejedelem Bocskai István is ott lőn a temetségen, kijöven Erdélyből minden hadával.

1605. 12 octobris a Zemplén vármegyebeli nemesség szemé-

lyek szerint felülvén, Lyszkára szállának, várván a fejedelmet, hogy általkeljen a Tiszán Patak felé.

1605. 14 octobris Bertzelnél csinálának hajókra hidast, ott kele által a fejedelem. A hadakat penig Lutznál költözteté által, és Filekre bocsátá fel az országot meghajtani.

1605. Esztergom várát a töröknek adják meg a németek a magyarok boszszuságára. Homonnai Bálint Érsekujvárat lőtetí és ostromoltatja.

1605. 26 octobris hallók, hogy Érsekujvárat, Lévát és egyéb várakat a németek megadának a magyaroknak.

28. octobris a fejedelem Patakról Szerencsre ment, onnan a Rákos mezejére, és 12. novembris a vezér basa a török császár akaratójából, (ki Bocskai Istvánt hitvös atyjának fogadta vala) a görög császár koronájával megkoronázá, és megajándékozá a ráczországi koronával 13. novembris. Egy botot és kardot is küldé a császár a fejedelemnek, negyvenezer forintra becsülik a kettőt. Láttam és kezemben is volt Tokajban mind kettő, mikor a fejedelem testét Erdélybe vitték temetni — Rimai János komornyika Balthasar Burja mutatta meg.

1605. 14. die novembris Váczról a koronázat után a fejedelem a korponai gyűlésbe megyen.

Rákóczi Zsigmond erdélyi gubernatorrá tétetik Erdélyben.

1606. A sáros-pataki kapitány, a híres neves vitézlő Simoni György, Bodrog-Keresztúrban szállván a vármegye hadával és a pataki haddal, a Tokajban levő németekre igen szorgalmatosan vigyáz, és a kit kikaphat, lábáról elülteti. Sok izben Tokaj várát megnyargalja, igen serénykedik, a németekkel vitézül csatázik és igen ragadozza a kit kívül kaphatnak. Zsákmányra ki nem mernek jőni, megrémülvén tőle; és így kibeszélhetetlen és hallatlan nagy éhségre juttatának.

1606. die 10 febr. Ruber György szót ad ki a várból, és Tokajt megigéri a fejedelemnek. Ráczy György kapitány negyed magával mene bé a várba, hogy végezzen Ruberrel a vár megadása felől. Ugyan azon nap kijőve Ráczy György a várból, más nap Kassára méne a fejedelemhez és a tractát megmondá. Titkon mindazáltal Rubert árultatásból ezt a gonosz életű áruló Ráczy György megbiztatta vala, hogy még tovább tartsa a várat, és talán mód leszen a megsegítésben. Mely árultatás azután ki tudódván, oka lőn több gonosz cselekedeteivel nem sok idő mulva a Ráczy György megölettetésének és feje vételésének sok istentelenségéért.

1606. die 11. febr. Ruber György a tracta alatt Tokaj

várából másfél százig kibocsáta a németekben és ráczokban. A véneket, betegeseket, aszszonyiállatokat, gyermekeket és erőtlenekeket. (Rácz György tanácsa volt ez.) A magyar rabokat is, a kiket a község közül békaptanak volt, és eddig éhel meg nem holtanak vala, (mert éhség miatt ugyan sok magyar rab holt meg ott benn a tömlöczben) kibocsátá, csak azért, mintha ő nagy jóakarója volna a magyaroknak; maga azzal csak azt intendálja vala, hogy az ő kibocsátott felei békével maradnának, kiket a magyarok ugyan nem is bántának. Ezeket mind azért bocsátá ki a várból, hogy a maradék élést ne fogyaszszák, és hogy a vastagabb nép, a kész eleség mellett, a várat tovább tarthassa. Ugyan ekkor a magyar raboktól egy nagy táblán, melyet négy ember hoz vala, Tokaj várának hasonlatosságára, Tokajt nagy mesterséggel minden bástyáival, ágyuival, kicsináltatván, Simoni Györgynek — hogy vele megcsufolhatná — Kereszturba küldé, ezt izenvén neki: «Ihon — ugymond — Simoninak kis Tokaj, vagy Tokajnak fia, lássa ha lakhatik benne! Én az anyjában lakom és azt senkinek nem adom.» Simoni György ezt jóra magyarázta és Rubernek viszont azt izené: «Igen jó néven veszem Tokajnak kis fiát, mert valahova a fiú megyen, a jó anya is nem sokára megkeresi a fiát, és utána megyen.» Ez okos felelet nem sok napok mulva reá teljesedék.

14. febr. nagy éhségnek miatta egy bástyán való németek tizenhárman éjtszaka Tokaj várából mindnyájan kiszökének.

1606. die 15. febr. a betegeseknek, véneeknek és erőtlenekek kibocsátása után, begyűjté Ruber György a várban maradt népet és ezt monda nékiek: «Jó vitézek! im kibocsátottam a várból a kik csak haszontalanul költötték a kész eleséget. Immár azért ti semmit ne féljete; mert még annyi élés vagyon a várban, a kit ti nem tudatok, hogy fél esztendeig híven megtarthatjuk a császárnak a várat, és az idő alatt nem feledkezik el ő felsége rólunk.» Az után elhivá őket magával, egy boltot megnyittata, a mely dugva tele vala buzával, és monda; «Ihon vagyon jó vitézek, az eleség, ne kételkedjete benne, és semmit ne féljete!» Megörülének azért az igen éhező németek látván a sok buzát, és kilencz órakor reggel mind a külső várban a bástyákon, mind a belső várban az ágyukkal két izben örömet lövének. De nem lön állandó az öröm, mert midőn a buzához nyulának, hogy őrienének benne és kenyeret készítenének belőle, meglátták, hogy nem élhetnek véle, mert a susok féreg mind megette vala az székít, csak a héja és korpája maradt vala.

26. febr. megszorongattatván, megbusulván és elepedvén

a tokaji németek a szörnyű éhség miatt, ismét kényszerítették Ruber levelet írni a fejedelemnek, hogy Tokaj várát megadja jó conditiók alatt.

A németeknek Tokaj várában iszonyatos hallatlan éhségök.

Midőn Básta György megsegítette volna Tokajban a némőket az elmúlt felső 1605 esztendőben, és a várát az egész környéknek javával megtakarította és töltötte volna: Básta Györgyben veték reménységeket és elhivék magokat. Ez okáért örülni kezdének, hogy ők hiven megtartván a római császárnak Tokaj várát, nagy uraságra jutnának s vitézségöknek is hire örökben fenn maradna. Ez reménységtől viseltetvén és a várban minden jókkal bővölködvén, házasulni, vendégeskedni, lakoskodni, menyegzőzni kezdének sok szegénységnek siralmas veritékéből, melyet Básta György Tokajba takarított vala az egész tartományból. De az emberben való bizodalom és a magok reménysége igen megcsalá őket. Mert elfogyván a közönséges rendtartás szerént való husféle eleség, ugymint szalonna, tehénhus, juhhus, tyuk, lud, sat. először a lóhusra szorulának, és két lónál több nem marada a várban, mind megevék. Másodszor elfogyván a lóhus, az ebusra szorulának, és valamennyi ebek leve, a husát mind megevék. Harmadszor az ebek utána macska husra szorulának, és valamennyi macska a várban volt, mind egyiglen megevék. Negyedszer az egerekre szorulának, és mint jó macska, az vala főbbmester, aki hamarábban és több egeret foghat vala, mert az lakhatik vala jobban. Ötödször a pusztaváros helyre kijövének, mivel az előtt a várost magok megégették vala, ha az udvarhelyeken régi hitván megrothadott törkölt találhatnak vala, nagy rettegéssel lopva a várba béviszik vala, megmosák, szárasztják, vagdalják, őrlik vala és pogácsát sütnék vala belőle, korpával elegyítvén azt eszik vala. Hatodszor valamennyi ökörbőr, lóbőr, juh és kecskebőr volt a várban, megfőzvének, mind megötték — a lenyírott szőrrel rakva volt a vár az megadáskor. Hetedszer, midőn az is elfogya, azután valamennyi hitván sarujok és czipellőjök volt, meg-főzték és megötték. Nyolcadszor, a szemetekből és rakás ganéjokból a hitván sarutalpat és egyéb dirib-darab régi hitván rothadt falat bőröcskéket felkeresgették, megmosták, megfőzték és megették. Mert hogy megadták a várát, sehol az egész várban a szemetekben csak egy ujjnyi hitván bőrt sem találhattak volna. Kilencedszer, az ökör, tehén, kecske és juh szarvát, lókörmöt, ökör-

körmöt és egyéb oktan állatok körmeit a tűzbe hányták, meglágyították a tűzön és valamig meglágyult, mind elrágta — még az fogok helye is mind ott maradt a harapás után a meglágyult szarvakon és lókörmökön — a mint a vár föladásakor a külső várpiacson minden ember látta és egymásnak mutogatták. Tizedszer, gyermeket sütöttek meg. Tizenegyszer harmadnap eltemetett holt testet a földből kiástanak és megöttek...

Emberi állat soha az ég alatt vajuttabb és elkampadottabb népet azoknál nem láthat e világon. Mert mindnyájon mintha esztendeig a phtysisben feküdtek volna, oly igen elapadtanak testökben. Ha a fejedelem kegyetlenséget akart volna üzni, kevés ideig mind éhel megölethette volna őket a várban; mert egy jó félmaroknyi lenmagot három ezüst talléron adtanak. De kegyelmesen cselekedék a fejedelem vélek...

1606. 4 martii a fejedelem Ruber György kívánságára ismét commissariust bocsáta Tokajba, kivel beszélé Ruber György.

5. martii három németet bocsáta Ruber Kassára a fejedelemhez, hogy a vár megadásának conditióiról végezzenek. Három fő ember magyar mene bé a várba is zálogul. A németek a conditiokban imez dolgokat kívánák: 1. Hogy senkitől semmi injuriájok ne légyen. 2. Hogy semmi marhájok tőlök el ne vétessék. 3. Hogy békével elbocsáttassanak haza Németországba. Ez conditiókat a fejedelem nékiek kegyelmesen megengedék.

1606. 17 martii sok halogatás és várakozás után Ruber György kénszerítették Tokaj várát megadni a fejedelemnek 10 órakor reggel. A fejedelem commissariusi voltak Czobor Mihály és Simoni György, a sáros-pataki kapitány. Először bemenének a várba a fejedelem kék haczéri kék zászlóval, és a belső vár kapuja eleibe állának két renddel, a tárogató sipot örömmel fújják vala és dobolnak vala. Azután bemenének a commissariusok és azokkal együtt az egyházi rend. Ruber György a külső kapun belől két rendben állatta volt a beteges, vajutt lánczokat fegyveresen, maga pedig a porkolábokkal és egyéb tisztviselő főemberekkel elől áll vala; az orálása és commissariusok replicálása után a várát a fejedelemnek és az országnak resignálá, melynek bizonyosságára a főporkolábtól a vár kulcsait elő kérvén, azokat Czobor Mihálynak a fő commissariusnak kezébe adá. Azután a belső várba bemenének, az várt «Te Deum Laudamus»-sal és imádsággal consecrálák, és inventálának a várban.

1606. 22 martii 11 órakor reggel, Ruber György Tokaj várát

ból kiméne, és mihelyen Ruber ő maga a Bodrogon általkelvén, a pázsitra kihága, ottan a magyarok a várban az ágyukkal örömet lövének. A németek birták Svendi Lázár megvételetől fogva negyvenegy esztendeig, egy holnapig és mintegy két hétig.

1606. 16 martii Illyésházi István a fejedelemhez Kassára haza érkezik Bécsből a követséggel, és a pacificationak exemplárát alá hozá a fejedelemnek és az országnak. De a fejedelem és az ország nem akará acceptálni, mivel nagy ambiguitas vala benne, hanem ismét másodsor nem sokára ugyan Illyésházi Istvántól fölküldék, hogy a pacificatio megjobbítottassék: «De Libertate religionis et Templorum» — mert addig a fegyvert le nem teszik.

1606. 16. aprilis Illyésházi István Kassáról Tokajba méne a várat meglátogatni, és ismét Kassára vissza mene, hogy Bécsbe menne a pacificationak megjobbításáért.

1606. 8 maji fogtanak meg Kassán két németet, kik éjtszaka árkokat ástanak, és puska porral töltötték meg az árkot, kanótot csináltak melléje tüzesen, hogy a por egynéhány helyen fellobbanván, a várost elhányja. Az ágyukat is az Czeigházban megtöltvén, a Homonnai Bálint szállására általellenben szögezték volt, hogy a mikor az oda hivatott vendégségben leendő urak, a fejedelemmel öszve, legvigabban mulatnának, akkor kisüssék reájok az ágyukat és mind ott veszeszék őket. De az Ur Isten nem engedé és megnyilatkozta. A ki fő volt ez practikában, az elszaladott; a más két practikást pedig, a felső hostáton ágyura ültetvén és megkötvén, ellőtték és izenként szakadoztanak.

1606. Buda várát a menykő másodsor megüti, a por a bástyában töle meggyulladván, a bástyának nagyobb részét elveti, törököt is sokat hánya fel. A bástya köveit Pest városa felé hánya.

1606. 9 augusti haza juta Illyésházi István másodsor Bécsből Kasára a fejedelemhez és akkor hozá alá a *bécsi pacificatiot*, a melynek continentiája szerént az ország megbékélek Rudolphus császárral.

1606. die — decembr. midőn lassan bizonyosan és nyilván kitudódék, hogy Kátai Mihály megétette méreggel a fejedelmet, a tanács urak közül a fejedelem némelyeket béhiva, és a dolgot consiliumra bocsátá, mit kellésék cselekedni? In intimo consilio azt találák: hogy mint áruló gyilkost meg kelljen fogni, és várakozásban kell lenni, mire megyen a dolog. E tanács után, egy éjszaka hirtelen mind felhivák az urakat a tanácsháza.

Midőn az urak felgyülekeztenek volna, égő szövétnekökkel mindnyájan benn voltak és nem tudák mi dolog volna. Azonban Kellemesi Mihály, a fejedelemnek egyik intimus consiliariusza szövétnekkel közikben mene és monda: «Urak! azt kérdem nagyságtoktól, mit érdemlene azaz ember, aki az égen való fényes napot, melyet az Isten azért teremtett, hogy az egész földet világosítsa, és a teremtett állatokat melegítő erejével nevededésökben gyarapítsa és vidámitsa, az égből alá lopná, és világosító erejében megrontván, setétségre változtatná?» Az urak azt felelék: «Mivel mind ez világnak kárt tenne az olyan ember, igen szörnyű nagy büntetést érdemlene.» Monda ismét Kellemesi Mihály: «Hát az olyan ember mit érdemlene, a ki jól tött urát, kegyelmes fejedelmét, ki az egész országot a hatalmas ellenségtől Isten kegyelméből megszabadította, az Isten anyaszentegyházát megoltalmazta, az országot és a magyar nemzetet régi szabadságára juttatta mint édes atya, halálos méreggel megéti és elveszti?» Az urak felelének: «Az is hasonló szörnyű büntetést érdemel, mert egész ország ellen vétett.» Mondának az urak: «Kicsoda az az ember?» Felelé Kellemesi: «Kátai Mihály az, a ki azt cselekedte.» Az urak mondának: «Bizony tehát méltó a büntetésre. Azért fogják mint árulót és vigyék fogságra.» Ezután megfogák Kátait ugyan ott és fogságra vivék.

1606. die 29 decembris hora 5. matutina, a felséges fejedelem Bocskai István, ki a magyar nemzetet megszabadítá, egy néhány hétig való betegeskedése után, meghala Kassán, midőn annak előtte Kátai Mihály egy néhány holnappal mérget adott volna meginnia egy kertben való lakodalomban. Ezen Kátai Mihály rendi szerént nemes ember vala, a mislei jószágot birja vala. A fejedelem nem tekintvén közrenden való voltát és az ő érdemét, az uri renden való méltóság fölött magasztala és cancellariusává tevé. Ez méltósággal nem elégedvén meg, hanem a felső grádust, az erdélyi fejedelemséget kívánja vala, melyet másunnan talán ugyan meg is ígértek vala neki; abból colligálhatná, hogy mihelyen a mérget megadá innia Kassán a fejedelemnek Kátai Mihály, hire lőn Bécsben az étetésnek titkon. És noha még él vala a fejedelem, de tudván, hogy bevőtte a mérget: az egész imperiumban kibocsáták a hirt minden felé, Bocskai Istvánnak halála előtt egy néhány héttel: «hogy megholt Bocskai István.»

1607. Meghalván lassan az mérög bevétel után a fejedelem, Kátai Mihály a fogságban igen megbízá magát, azt kérdi vala:

«Kicsoda foglya vagyok én? Ki tart engemet in arresto? Akar-nám bizony megtudni, és gondot is viselek jövődben róla.» Azután titkon a császárnak leveleket írt és egyebeknek is, melyekben kéri vala a császárt, hogy küldene Mandatumot, hogy a fogságból mindjárt elbocsáttatnék. Azután titkon hívá egy fő szolgáját és committálá, hogy mentől hamarabb a leveleket vigye el, és ő felségöktől hamarsággal hozzon kedves választ. A jó ifjú legény követ nem türheti, hanem a Malom-utczába tekint estve, madarától elbucsuzni, hogy oly meszsze utra menne. A szépen szóló madár mint Delila, a nyájasság közben kiveszi belőle: hova menne, mi dologban járna, és mikor indulna; igen fogadá, hogy senkinek meg nem mondja. Reggelre kelve a követ Kassáról elindula és útára eredvén Jászóra mene. Nem türheté a csácsogó szarka, hanem a titkot, házat nyomkodó és látogató hősöknek reggel ottan megmondá. Azok hitősek levén udvarhoz, Nyári Pálnak a dolgot titkon megmondák. Nyári Pál ex consilio a követ után elkülde estve Kassáról, és megparancsolá, hogy Jászón ott érvék és megfogván vissza vigyék az udvar hadabeliek. Azok éjjel Jászóra menének, és megtudakozák a Kátai követének szállását. Reggelre kelve, elkészüle útára a követ, és a bucsuvétel után fölüle és elindula. A fejedelem szolgálai mindjárt rajta lőnek, megfogák és mind levelestől Kassára vissza vivék, honnan az urak sok titkokat megértének. Azután Kátai Mihályt, a megholt fejedelem udvara népe egy hajnalkor a fogságból kihozzák, igen mondja vala: «Mit csináltak vitézek? Ugy cselekedjete, hogy jó legyen, mert bizony megbánjátok! A római császárra tiltom magamat.» Amazok mondanak: «El költél bizony arról!» Midőn a piacra érenek velle, a kő pelengérhez kezdének velle menni. Eszében vevé, hogy elkölt a tréfáról; reménkedni kezde. Amazok mondanak: «Jer elébb csak, majd elbocsátunk». A pelengér alá vivék, és Gyimes Ferenc azt kiáltá kivonván a kardját: «Nosza vitézek! tisztessége vesztett áruló az, ki e hitetlen árulót nem vágja.» Elsőbben Gyimes Ferenc vága, azután mindnyájan, izről izre a sokaság apróra elapritá a fejedelem megégetéséért. Azután mintegy kilencz óra tájban a felesége öszvesöpörteté a sok ezer részre apított testet a pelengér alatt, egy lepedőben fölszedeté és ugyan azon nap Kassáról kivivén, azután Mislén eltemettette.